

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

БЕЗЛЮДНА ВІТА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 378(477):811-051 "1948/2016"(043.3)

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ
У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
УКРАЇНИ (1948–2016 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки
13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Рівне – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Совгіра Світлана Василівна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
завідувач кафедри хімії, екології та
методики їх навчання.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Амеліна Світлана Миколаївна,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
завідувач кафедри іноземної філології і перекладу;

доктор педагогічних наук, професор,
Шандрук Світлана Іванівна,
Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
завідувач кафедри лінгводидактики та іноземних мов;

доктор педагогічних наук, професор
Ящук Інна Петрівна,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
декан факультету початкової освіти та філології,
професор кафедри педагогіки та психології.

Захист відбудеться 31 січня 2018 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 47.053.01 у Рівненському державному гуманітарному університеті за адресою: 33000, м. Рівне, вул. Степана Бандери, 12.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Рівненського державного гуманітарного університету (33000, Україна, м. Рівне, вул. Пластова, 31).

Автореферат розісланий «29» грудня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Гудовсек

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. За сучасних умов інтеграції України до загальноєвропейського та світового освітнього простору видається безсумнівною актуальність посилення уваги до мовної освіти, зокрема її іншомовного аспекту, як особливої сфери культурного життя, вагомої з огляду не лише на збереження та відтворення культурних ідеалів, цінностей, зразків, безпосередніх детермінантів поведінки людини, а й на закладення основ майбутнього нації, формування соціокультурних цінностей і здібностей, що уможливають ефективне вирішення поставлених завдань у швидкозмінних умовах. До найважливіших завдань української системи освіти на початку XXI століття належить підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Освітня галузь в Україні відзначається інтенсивними процесами глобалізації та інтеграції, участю закладів вищої освіти у створенні єдиного світового й освітнього простору. Один із напрямів державної освітньої політики – це підготовка у вищих педагогічних навчальних закладах майбутніх учителів іноземних мов, від якості якої залежить якість навчання іноземних мов учнів базової та профільної школи, ефективність міжнародного професійного спілкування.

Пріоритетність професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов визначено на державному рівні, а саме – у Концепції мовної освіти в Україні (2011), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2012), Галузевій концепції розвитку неперервної педагогічної освіти, проекті «Шкільний вчитель нового покоління» (2013), Законі України «Про вищу освіту» (2014), Указі Президента України «Про оголошення 2016 року Роком англійської мови в Україні» (2015), проекті вдосконалення фахової майстерності вчителів англійської мови «Післядипломна педагогічна освіта вчителів іноземних мов» (2016), Концепції «Нової української школи» (2016), «Про освіту» (2017), спрямованих на покращення іншомовної освіти в Україні, забезпечення якісної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, здатних до професійного самовдосконалення.

Питання розроблення стандартів професійної підготовки вчителів відображено в низці міжнародних документів, як-от: рекомендації ЮНЕСКО та МОП (Міжнародної організації праці) «Про становище і статус учителів» (1996), «Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин Маніфест Ради Європи» (1996), «На шляху до Європи знань» (1997), «Неперервна освіта у XXI ст.: зміна ролей педагогічного персоналу» (2000) та «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» (Страсбург, 2002).

У контексті освітніх реформ в Україні, що відбуваються впродовж останніх десятиліть і зорієнтовують на підвищення уваги до освіти загалом і професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов зокрема, виняткового значення набуває звернення до історичного досвіду минулого,

вивчення, аналіз та узагальнення якого може виступати вагомим чинником подальшого її вдосконалення, пошуку ефективних способів покращення підготовки педагогічних кадрів за сучасних умов. Ефективне розв'язання таких завдань зумовлене подальшим освоєнням теоретичного та дослідно-практичного матеріалу, накопиченого в історичній спадщині суспільно-політичної і педагогічної думки, зокрема шляхом комплексного вивчення основних етапів професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у період 1948–2016 рр.

Відповідно до загальних тенденцій розвитку історико-педагогічної науки вивчення проблеми професійної підготовки майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах України в досліджуваній період передбачає розгляд основних етапів і закономірностей її становлення та розвитку, розкриття специфіки змісту, методів і засобів навчання іноземної мови, завдань і характеру навчального матеріалу, опановуваного у заявлений період.

Розгортання на історичному проміжку 1948–2016 рр. важливих трансформаційних процесів у галузі професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов зокрема й освіти загалом детермінувало його вагомість не тільки для розвитку зарубіжної теорії і практики та методики навчання іноземних мов, а й української. Здобуття Україною державної незалежності й інтеграція до європейського освітнього простору спричинили до активізації процесів реформування іншомовної освіти, формування концептуально нового підходу до її реалізації.

Історіографічний огляд літератури із проблеми професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов уможливив виокремлення на основі системного та хронологічного підходів засадничих її праць.

Проблема підготовки майбутнього вчителя в умовах трансформаційних змін вищої освіти слугувала предметом наукового зацікавлення вітчизняних і зарубіжних учених. Основні напрями історії й філософії вищої педагогічної освіти осмислено в роботах В. Андрущенка, С. Карпенчук, В. Кременя, С. Лісової, В. Лугового, В. Майбороди, Ю. Пелеха, О. Сухомлинської, Л. Шугаєвої та ін. Історико-педагогічний аналіз підготовки вчителів іноземних мов виконано А. Бердичевським, О. Варніковою, Н. Гончаренко, А. Долапчі, М. Князян, Б. Лабінською, О. Мархєвою, О. Мисечко, І. Мозговою, О. Околовичем, І. Соколовою, Ю. Шелест, О. Шмирко й ін.

Розвитку теорії і практики іншомовної освіти та підготовки майбутніх учителів іноземних мов присвячено наукові розвідки В. Андрієвської, Р. Грикової, С. Ніколаєвої, Є. Пасова, З. Цветкової та ін. Психологічні особливості навчання іноземних мов досліджували В. Аракін, В. Артемов, Б. Беляєв, С. Камінські (S. Kaminsky), Д. Подел (D. Podell) та ін.

Методичні аспекти викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах досліджували вітчизняні науковці О. Бігич, О. Божок, О. Варнікова, І. Костікова, О. Мироліубов, О. Палій, Л. Пелех, І. Пінчук, І. Секрет, О. Троценко, Г. Чекаль та ін.

Зміна освітньої парадигми призвела до зосередження уваги науковців на вдосконаленні змісту, форм і методів формування особистості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки (А. Алексюк, Л. Базилюк, В. Бенера, В. Бондар, Л. Ваховський, О. Гомонюк, О. Гришкова, П. Губертн, М. Євтух, С. Максимова, Л. Нікшикова, О. Пехота, О. Петренко, С. Совгіра, Ч. Фріз, В. Червонецький, І. Ящук та ін.), формуванні професійних якостей майбутніх фахівців, готовності до різних видів діяльності (О. Бабченко, В. Борисов, О. Локшина, В. Махінов, Л. Пуховська, О. Хижна, М. Мартінет (M. Martinet), Д. Реймонд (D. Raymond), В. Федяєва та ін.).

Важливе значення для професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов в Україні мають дослідження з порівняльної педагогіки, у яких схарактеризовано різні аспекти такої підготовки в зарубіжних країнах (С. Амеліна, О. Биндас, В. Гаманюк, Т. Гарбуза, О. Голотюк, О. Гончарова, Н. Гордієнко, Л. Гульпа, І. Козубовська, Л. Мовчан, М. Тадеєва, С. Шандрук, Н. Шеверун та ін.).

Попри накопичення у педагогічній науці значного досвіду, який може бути використано й у сучасній практиці професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, історіографічний огляд джерел дає підстави констатувати про відсутність комплексного дослідження проблеми теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови у вищих педагогічних навчальних закладах України періоду 1948–2016 рр. як закономірного, об'єктивно зумовленого та цілісного процесу.

Шляхом аналізу ступеня наукової розробленості питань історії професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов і сучасної педагогічної практики визначено притаманні цьому процесу об'єктивні **суперечності** між:

- необхідністю та потребою освітньої практики в науковому історико-педагогічному осмисленні проблеми підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України впродовж досліджуваного періоду та його недостатнім теоретико-методологічним обґрунтуванням;
- потребою держави й суспільства у висококваліфікованих спеціалістах зі знаннями іноземної мови та недостатньою розробленістю змістовно-процесуальних аспектів підготовки майбутніх учителів іноземних мов;
- визнанням особливої ролі іноземної мови як засобу міжнародного спілкування і міжкультурної взаємодії та недостатнім розробленням нормативно-правового й організаційно-методичного забезпечення системи вищої освіти.

Виявлені суперечності актуалізують *науково-теоретичний аспект* проблеми дослідження – необхідність теоретичного узагальнення цілісності наукового знання про професійну підготовку майбутніх учителів іноземних мов у вітчизняній історико-педагогічній і сучасній практиці; *практичний аспект* – потребу критичного аналізу й об'єктивного оцінення історико-

педагогічного досвіду професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах із позиції сучасного наукового знання.

Актуальність теми дослідження увиразнює багатовимірність підготовки майбутніх учителів іноземних мов як педагогічного процесу, що потребує ґрунтовного вивчення задля доцільності його репрезентації і в історико-педагогічному, і в сучасному освітньому дискурсах з актуальних питань теорії і методики професійної освіти.

Отже, недостатня розробленість наукової проблеми, важливість об'єктивного осмислення історико-педагогічного досвіду професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, необхідність модернізації її змісту відповідно до вимог сучасності на основі творчого використання спадщини минулого зумовили вибір теми дослідження **«Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016 рр.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження є складником наукової теми кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Актуальні проблеми історико-педагогічного знання» (державний реєстраційний номер № 0111U009198) та держбюджетної теми «Формування компетентного вчителя в умовах освітнього середовища вищого педагогічного навчального закладу» (0111U007536), виконаної в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. Тему дослідження затверджено вченою радою університету (протокол № 2 від 22.09.2015 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 8 від 15.12.2015 р.).

Мета дослідження – на основі теоретичного узагальнення результатів історико-педагогічного аналізу виконати системний аналіз теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України в контексті суспільно-політичних, економічних, соціокультурних змін 1948–2016 рр.

Відповідно до теми та мети визначено **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати історіографію проблеми й обґрунтувати періодизацію розвитку теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах упродовж означеного періоду.

2. Обґрунтувати методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах України 1948–2016 рр. і уточнити поняттєво-категорійний апарат дослідження.

3. Систематизувати нормативно-правову базу професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах у досліджуваний період.

4. Розкрити організаційно-методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах.

5. Виявити тенденції розвитку професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих навчальних педагогічних закладах України в теорії і практиці досліджуваного періоду.

6. З'ясувати чинники становлення теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України.

7. Узагальнити досвід професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов (1948–2016); окреслити перспективні напрями її вдосконалення в Україні.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України.

Предмет дослідження – нормативно-правові, теоретичні та практичні засади, зміст, напрями, особливості, чинники професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України у 1948–2016 рр.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1948–2016 рр. **Нижня хронологічна межа** зумовлена розширенням мережі педагогічних інститутів, що здійснювали підготовку майбутніх учителів іноземних мов відповідно до постанов Ради Міністрів УРСР «Про підготовку викладачів іноземних мов» (1948), «Про відкриття педагогічних інститутів іноземних мов у м. Києві та м. Дніпропетровську» (1948). **Верхня межа** – наказом Президента України «Про оголошення 2016 року Роком англійської мови в Україні» (2015), яким регламентовано комплекс заходів із активного вивчення англійської мови й удосконалення її викладання у вищих навчальних закладах, що сприяло початку розроблення нових освітніх програм і проектів, які сприятимуть підвищенню рівня професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Провідна ідея дослідження полягає в тому, що теоретико-практичні засади професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови в історичній ретроспективі розвитку вищої освіти вивчено в контексті залежності від соціально-політичних і соціально-економічних чинників, державної освітньої політики, державного замовлення на підготовку вчителів іноземної мови. Підґрунтям дослідження обрано бачення феномену професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов як складника педагогічної системи, що уможливило не тільки дослідження стану професійної підготовки, а й відображення процесу її розвитку з урахуванням принципів диференціації та інтеграції, необхідне для його розкриття як цілісного історико-педагогічного явища.

Дослідження нормативно-правового регулювання, теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов в історичній ретроспективі забезпечує його цілісність у логіко-проблемній послідовності

й дає змістовну, технологічну та прогностичну інформацію для визначення перспективних напрямів творчого використання набутого досвіду на сучасному етапі вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Концепція дослідження охоплює три взаємопов'язані концепти, що забезпечують реалізацію провідної ідеї.

Методологічний концепт передбачає спектр *підходів* (системний, хронологічний, синергетичний, історичний, культурологічний, компетентнісний, діяльнісний, особистісний, просторово-середовищний) в органічній єдності із *принципами* (науковості, сутнісного аналізу, цілісності, історико-педагогічної об'єктивності, історико-часової корекції, ретроспективно прогностичної спрямованості, парадигмального співвідношення, історико-педагогічного матеріалу, конструктивно-позитивного аналізу, динамічності, поєднання традицій та інновацій) і *методами* (історичний, логічний, історико-логічний, історико-структурний, конструктивно-генетичний, порівняльно-зіставний, історико-системний) організації та проведення дослідження, що дав змогу виявити та схарактеризувати основні напрями, особливості розвитку змісту професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у досліджуваній період, його сутнісні ознаки, інваріантні та варіативні складники під впливом політичних, економічних, соціокультурних чинників як об'єктів ретроспективного аналізу.

Теоретичний концепт – науковий апарат дослідження, а також актуалізацію сутності ключових дефініцій («підготовка», «професійна підготовка», «професійно-педагогічна підготовка», «підготовка майбутнього вчителя», «вчитель іноземної мови», «підготовка майбутніх учителів іноземних мов»), які складають науково-теоретичне підґрунтя досліджуваної проблеми, сприяють осмисленню прогностичних тенденцій розвитку професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у 1948–2016 рр., виокремленню й обґрунтуванню суспільно-політичних і педагогічних чинників, які зумовлювали зміни в системі вищої педагогічної освіти.

Практичний концепт – розширення прикладного аспекту дослідження на основі критично-конструктивного аналізу, оцінювання та узагальнення позитивного історико-педагогічного досвіду розвитку професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, які можуть стати підґрунтям для розв'язання проблем такої підготовки на сучасному етапі.

Методологічну основу дослідження становить комплекс підходів до вивчення теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах, необхідних для проведення ретроспективного аналізу:

– *системний підхід* – для розгляду професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов як складного системного педагогічного явища із властивими йому характеристиками та взаємозв'язками;

– *синергетичний підхід* – для виявлення ефектів змін професійної підготовки шляхом їхнього вивчення в тих системах, елементи яких є частиною педагогічної системи; простеження динаміки її розвитку, що залежить від історико-педагогічної дійсності, соціальних, політичних і економічних чинників;

– *хронологічний підхід* – для простеження в чіткій послідовності розвитку вищої освіти в різні історичні періоди, розроблення періодизації професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України в означений період;

– *історичний підхід* – для окреслення розвитку професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищій школі з опорою на конкретні історичні факти та їхній взаємозв'язок із особливостями історико-педагогічного процесу;

– *компетентнісний підхід* – для аналізу професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов крізь призму компетентнісної парадигми, а також виокремлення і обґрунтування найсуттєвіших професійних компетенцій;

– *культурологічний підхід* – для вивчення історико-педагогічного процесу з позицій діалогу педагогічних культур, які охоплюють базові теорії, концепції педагогів різних поколінь;

– *діяльнісний підхід* – для визначення організаційних засад підготовки вчителів іноземних мов на основі моделі майбутньої діяльності, спостереження за активізацією залучення студента до різноманітних професійно-педагогічних зв'язків за допомогою засвоєння системи особистісних, регулятивних, пізнавальних і комунікативних універсальних навчальних дій;

– *особистісний підхід* – для розкриття суб'єктності педагогічного процесу, що має значення для опису якості професійної підготовки майбутніх учителів, їхньої професійної свідомості, а також актуалізації поняття іншомовної особистості;

– *просторово-середовищний підхід* – для опосередкованого управління розвитком професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов в умовах середовищної взаємодії.

Теоретичну основу дослідження становлять:

– філософські концепції українських учених щодо розвитку вищої освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Лутай, В. Огневюк);

– концептуальні положення методології історико-педагогічної науки українських науковців (Л. Березівська, І. Бех, Л. Вовк, С. Гончаренко, Н. Гупан, Н. Дічек, М. Євтух, В. Краєвський, С. Лісова, В. Кушнір, О. Мисечко, Н. Ничкало, О. Петренко, О. Сухомлинська, В. Федяєва, Л. Шипиліна й ін.);

– загальнопедагогічні підходи (В. Андрущенко, О. Бондаревська, Н. Бордовська, Б. Гершунський, С. Гончаренко, Е. Днепров, В. Кремень, Ю. Пелех, І. Ящук й ін.);

– теоретичні погляди на сутність підготовки майбутніх учителів іноземних мов і підходи до аналізу її теорії і практики (А. Амеліна, Н. Борисова, Т. Бочарникова, Л. Гусак, М. Лукіна, Л. Кравчук, І. Мартинова, Л. Пелех, М. Савчак, П. Сердюкова й ін.);

– праці, в яких висвітлено історичний аспект розвитку іншомовної освіти (О. Абдуліна, Н. Гончаренко, А. Долапчі, М. Князян, Б. Лабінська, Т. Литньова, О. Миролюбов, О. Мисечко, В. Махінов, С. Ніконова, О. Околович, І. Смірнова, Ю. Шелест, О. Шмирко й ін.);

– загальні теоретичні положення професійної підготовки вчителя іноземної мови на сучасному етапі (І. Білецька, К. Левківський, С. Ніколаєва, С. Сисоєва, І. Соколова, О. Савченко, Л. Сущенко, Т. Шкваріна й ін.).

Для досягнення визначених у дисертації мети й завдань використано комплекс **методів дослідження**:

– *теоретичні методи* (метод системного теоретичного аналізу філософської, психолого-педагогічної, методичної, лінгвістичної, соціологічної, культурологічної, історичної літератури з проблеми дослідження; міждисциплінарний аналіз наукових категорій, що утворюють предмет дослідження; метод актуалізації, що дає можливість сконцентрувати увагу на тих фактах, подіях і явищах минулого, які становлять історико-педагогічну цінність для сучасності; методи: узагальнення; порівняння; зіставлення теоретичних підходів, ідей та поглядів учених на проблеми іншомовної освіти; класифікації; періодизації та ін.);

– *емпіричні методи* (вивчення нормативно-правової та програмно методичної документації, педагогічне спостереження, бесіди з деканами, педагогічними працівниками факультетів іноземних мов, аналіз результатів освітньої діяльності, узагальнення емпіричного матеріалу, знаково-символічний опис матеріалів дослідження: схеми, таблиці);

– *порівняльно-історичний метод* – для вивчення історіографії предмета дослідження в його якісній зміні на різних етапах розвитку, а також зіставлення процесу становлення і розвитку професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов в Україні та за кордоном;

– *історико-типологічний метод* – для розподілу об'єктів і явищ на різні типи на основі істотних ознак, виявлення однорідних сукупностей об'єктів;

– *проблемно-хронологічний метод* – для розкриття динаміки розвитку обраної для аналізу системи освіти, визначення етапів розвитку професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов;

– *історико-системний метод* – для створення цілісної та комплексної картини стану професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у окреслений період.

Джерельну базу дослідження становлять:

– *законодавчо-нормативні документи* досліджуваного періоду, що

визначали стратегію розвитку іншомовної освіти й регламентували діяльність вищих педагогічних навчальних закладів, які здійснювали підготовку вчителів іноземних мов у означений період: Бюлетені Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, УРСР; урядові постанови, нормативні акти України, накази, директивні вказівки, звіти педагогічних і вчительських інститутів, доповідні записки аналізу роботи шкіл і відділів народної освіти, статuti навчальних закладів, інструкції щодо підготовки майбутніх учителів іноземних мов; навчальні плани та програми тощо;

– *архівні матеріали* із різною за повнотою та ступенем достовірності інформацією, що дала змогу об'єктивно представити генезу становлення та розвитку теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов: документи керівних органів народної освіти, звіти навчальних закладів; документи й матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, м. Київ (фонди № 2, 166), Державного архіву м. Києва (фонд № 16), Центрального державного архіву громадських об'єднань, м. Київ (фонд № 1), Державного архіву Харківської області, м. Харків (фонди № 1780, 2792), Чернігівського обласного державного архіву, м. Чернігів (фонд № 608);

– *періодична преса досліджуваного періоду*: «Иностранные языки в школе» (1948–2013), «Вестник высшей школы» (1948–2013), «Вопросы языкознания» (1952–2013), «Советская педагогика» (1948–1991), «Педагогика» (1991–2013), «Радянська школа» (1948–1991), «Народное образование» (1953–2013), «Іноземні мови» (1995–2016), «Рідна школа» (1992–2016), «Іноземні мови в навчальних закладах» (2002–2016), «Педагогика» (1992–2013), «Наука і освіта» (1997–2016), «Образование и наука» (1999–2016), «Шлях освіти» (1996–2012), «Вища школа» (2001–2016), «Педагогіка вищої та середньої школи» (2000–2016), які відображають вектори державної політики у сфері іншомовної освіти та містять значний обсяг фактологічної інформації про роль і місце іноземних мов у суспільстві, діяльність вищих навчальних закладів, які здійснювали підготовку майбутніх учителів іноземних мов;

– *інтерпретаційні джерела*: монографії, дисертаційні праці, автореферати дисертацій, збірники наукових праць та окремі праці радянських, українських і російських учених, у яких висвітлено розвиток іншомовної освіти загалом і професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов зокрема;

– *ресурси мережі Інтернет*, у яких представлено сучасний стан проблеми іншомовної освіти в країні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що

вперше в окреслених хронологічних межах: системно проаналізовано теорію і практику професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України у період 1948–2016 рр.; виконано історіографічний аналіз проблеми й обґрунтовано теоретико-практичні аспекти розвитку професійної підготовки майбутніх

учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України 1948–2016 рр.; обґрунтовано авторську періодизацію розвитку теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови у вищих педагогічних навчальних закладах України: I-й період – кризово-реформаційний (1948–1970 рр.); II-й – пошуково-дослідницький (1971–1990 рр.); III-й – конструктивно-реформаційний (1991–2004 рр.); IV-й – євроінтеграційний (2005–2016 рр.); розкрито організаційно-методичні засади (зміст, методи, форми, засоби) професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах; виявлено особливості та тенденції розвитку (позитивні, негативні, суперечливі) професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови у вищих педагогічних навчальних закладах України в теорії і практиці досліджуваного періоду; з’ясовано чинники (сталі та змінні) становлення теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (політичні, економічні, соціокультурні); визначено перспективні напрями вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (формування навичок самостійної іншомовної підготовки на основі застосування елементів інтерактивних технологій, розроблення і реалізація програм подвійного диплома, широке використання ІКТ у процесі професійної підготовки, підвищення рівня професійної компетентності майбутніх учителів іноземних мов, удосконалення системи контролю якості професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, посилення практичної спрямованості освітнього процесу, впровадження перспективного зарубіжного досвіду);

уточнено сутність поняття «професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов» із погляду його складників (підготовка, професійна підготовка, професійно-педагогічна підготовка, підготовка майбутнього вчителя, вчитель іноземної мови); передумови становлення професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови; роки заснування й реформування вищих педагогічних навчальних закладів із підготовки майбутніх учителів іноземних мов;

удосконалено та розширено історіографію проблеми професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови в Україні в досліджуваних хронологічних межах;

подальшого розвитку набули: теоретичні положення про професійну підготовку майбутніх учителів іноземних мов як поліаспектний феномен, вивчений як явище, діяльнісний процес і результат, середовище та засіб їхньої професіоналізації.

До наукового обігу введено нові факти, ідеї та підходи, напрацьовані теоретиками та практикаками, що безпосередньо чи опосередковано долучалися до процесів у вищих педагогічних навчальних закладах заявленого періоду.

Практичне значення дослідження полягає в укладенні на основі його окремих положень і висновків навчально-методичного посібника «Історія становлення професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов в Україні», використання якого уможливило вдосконалення навчальних дисциплін «Історія педагогіки», «Історія мови», «Історія англійської мови», «Педагогіка вищої школи»; методичних рекомендацій «Іншомовна підготовка майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах: традиції та інновації» для викладання курсів «Методика навчання іноземної мови», «Педагогіка вищої школи», «Методика викладання англійської мови», «Методика викладання іноземної мови у вищому навчальному закладі», «Лінгвокраїнознавство другої іноземної мови», обраних як підґрунтя навчального курсу за вибором для майбутніх учителів іноземних мов вищих педагогічних навчальних закладів.

Сформульовані в дослідженні положення та висновки відображають об'єктивну інтерпретацію розвитку професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вітчизняній педагогічній теорії та практиці 1948–2016 рр. і можуть слугувати фундаментом підвищення якості іншомовної освіти з урахуванням педагогічно цінних надбань сучасного етапу. Положення, результати й висновки дослідження виступатимуть потенційним базисом наукової діяльності студентів, магістрантів, аспірантів, докторантів із проблем історії розвитку іншомовної освіти.

Результати дослідження може бути застосовано у процесі професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем у вищих педагогічних навчальних закладах, самоосвітньої діяльності студентів факультетів іноземних мов, для розроблення нормативних і варіативних педагогічних курсів. Матеріали наукового пошуку може бути спроектовано на сучасне полікультурне освітнє середовище України.

Основні положення та результати дослідження впроваджено в освітній процес Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01-294 від 29.03.2017), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 986/01 від 25.04.2017), Міжрегіональної академії управління персоналом, Інституту міжнародних відносин та лінгвістики імені Аверроеса (довідка № 840 від 27.04.2017), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/02/1262 від 28.04.2017), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка № 1479/01-55/09 від 03.05.2017).

Апробація результатів дисертації. Основні результати та висновки дослідження обговорено й викладено в доповідях на конференціях і семінарах різного рівня:

міжнародних: «Міждисциплінарність як методологія гуманітарних наук: мова, освіта, культура» (Умань, 2012), «Наука і освіта у глобалізованому світі: традиції, сьогодення, перспективи» (Умань, 2013), «Основні напрями підготовки сучасного вчителя: глобалізація,

стандартизація, інтеграція» (Умань, 2014), «Сучасна іншомовна освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи» (Умань, 2015), «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін» (Суми, 2015, 2016), «Проблеми іншомовної освіти в епоху глобалізації» (Чернігів, 2016), «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (Переяслав-Хмельницький, 2016), «Мова, освіта, культура: античні цінності – сучасне застосування» (Умань, 2016), «Economics, management, law: realities and perspectives» (Париж, 2016), «Інновації в освіті: сучасні підходи до професійного розвитку вчителів іноземних мов» (Ніжин, 2016), «Розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті: здобутки, проблеми, перспективи» (Умань, 2016), «Актуальні наукові дослідження у сучасному світі» (Переяслав-Хмельницький, 2016), «Pedagogy and Psychology In an Era of Increasing Flow of Information» (Будапешт, 2016), «Україна – ЄС: Крос-культурні порівняння в освітніх дослідженнях» (Київ, 2017), «Викладання мов у вищих навчальних закладах на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки» (Харків, 2017), «Трансформації в українській освіті» (Умань, 2017);

усеукраїнських: «Шкільний вчитель нового покоління» (Житомир, 2015), «Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика» (Умань, 2016), «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2016), «Вища школа і ринок праці: інтеграція, модернізація, інтернаціоналізація» (Мукачеве, 2016), «Ідея університету у Європейському і національному вимірах: традиції, сьогодення, перспективи» (Львів, 2016), «Інститут класного наставництва – новий етап у роботі сім'ї та школи» (Умань, 2017), «Актуальні проблеми філології та методики викладання іноземних мов у сучасному мультимедіальному просторі» (Вінниця, 2017);

регіональних: «Європейські тенденції професійної підготовки сучасного вчителя» (Умань, 2013), «Тенденції розвитку шкільної іншомовної освіти» (Умань, 2013), «Портфоліо вчителя іноземних мов: принципи укладання і оцінювання» (Умань, 2014), «Актуальні проблеми методичної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов» (Ніжин, 2015), «Педагогічна компаративістика – 2015: трансформації в освіті зарубіжжя та український контекст» (Київ, 2015), «New Generation Teacher» (Умань, 2015);

результати дослідження обговорено та схвалено на засіданнях вченої ради, кафедри іноземних мов і кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, звітних наукових конференціях Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2013–2017).

Особистий внесок здобувача. У навчальному підручнику «English for Specific Purposes (Primary Education)» (2014), у співавторстві з Н. Гут, С. Шумаєвою, І. Щербань, автору належать підрозділи «Careers in Sports», «Sports and Games», додатки та словник (3 авт. арк.). У науковій публікації «Роль освітніх інновацій в процесі вивчення іноземних мов у вищій школі» (2015), підготовленій у співавторстві з Р. Безлюдним, авторськими є

концептуальні положення та висновки, пов'язані з освітніми інноваціями (інтерактивними й інформаційно-комунікаційними технологіями), застосовуваними в процесі вивчення іноземної мови у вищій школі. Ідеї співавторів у дисертаційну роботу не введено (0,2 авт. арк.).

Матеріали кандидатської дисертації «Система соціальної роботи з сім'єю в США» зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка, захищеної 2012 р. у Київському університеті імені Бориса Грінченка, у тексті докторської дисертації не використано.

Публікації. Результати проведеного дослідження висвітлено в 42 публікаціях здобувача, із них: 40 одноосібні, 25 праць відображають основні положення дисертації (1 монографія, 3 статті у фахових виданнях Index Copernicus, 5 статей у зарубіжних періодичних фахових виданнях), 11 апробаційного характеру, 6 додатково представляють результати дисертації (серед них: 3 навчальні посібники, 1 методичні рекомендації).

Структура дисертації. Наукова робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, п'ятьох розділів, висновків до них, висновків, списку використаних джерел (557 найменувань, із яких – 18 іноземними мовами, 56 архівних джерел), містить 13 додатків на 67 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 520 сторінок, основний текст викладено на 374 сторінках рукопису. Дисертація має 9 таблиць, 5 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами; конкретизовано об'єкт і предмет наукового пошуку; сформульовано мету й основні завдання; окреслено хронологічні межі; аргументовано концепцію, методологічні та теоретичні засади дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру й обсяг роботи.

У першому розділі «Теоретико-методологічний аналіз дослідження» схарактеризовано історіографію проблеми, проаналізовано методологічні засади дослідження, уточнено сутність ключових понять; розкрито генезу професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Складність і багатовекторність проблеми професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов в історичній ретроспективі зумовили розгляд значного масиву наукових праць, дотичних до неї.

В історіографії проблеми професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016 рр.) виокремлено три групи праць:

– *праці радянського періоду* (кінець 40-х – 80-ті рр. ХХ ст.) із вивчення історії викладання іноземних мов, змісту та методики навчання іноземних мов (І. Рахманов (1948), В. Сєдік (1951), О. Логінов (1952), Ж. Вітлін (1959), Є. Левенстерн (1964), В. Пітов (1962), М. Лескевич (1967), О. Миролубов (1973), А. Корсаков (1978), І. Бім (1988), О. Шапкін (1989), О. Абдуліна (1990) й ін);

– *праці доби перебудовчого процесу з нових національно-демократичних позицій* (90-ті рр. ХХ ст. – 2004 р.), розподілені на дві підгрупи: *перша* – 90-ті рр. ХХ ст. – присвячена підготовці майбутніх учителів іноземної мови у вищій школі, теоретичним і методичним основам практичної підготовки вчителів, становленню і розвитку пріоритетних напрямів такої підготовки в діяльності педагогічних навчальних закладів (О. Тарнопольский (1992), Л. Пуховська (1997), П. Сердюков (1997), В. Луговий (1998), Н. Бориско (1999), М. Лукін (1999), Н. Савчак (2000) та ін.); *друга* – 2001–2004 рр. – позначена оновленням змісту, форм і методів підготовки майбутніх учителів, зокрема й учителів іноземної мови, у педагогічних навчальних закладах (О. Миролубов (2002), Л. Нікшиков (2002), Р. Мартинова (2004), І. Мозгова (2004), Н. Борисова (2004) й ін.);

– *праці сучасного періоду* (2005–2016 рр.) із проблеми розвитку навчання іноземних мов, зокрема й у ВПНЗ України, в контексті соціально-політичних, соціально-культурних та економічних подій, явищ і процесів (М. Князян (2007), А. Долапчі (2008), О. Мисечко (2008), І. Соколова (2008), Т. Литньова (2009), Л. Дейкова (2011), Б. Лабінська (2013), Ю. Шелест (2014), Н. Гончаренко (2014), О. Околович (2014), О. Шмирко (2016) й ін.). Шляхом аналізу наукових розвідок кожної історіографічної групи з'ясовано, що, хоча окремі наукові студії дотичні до проблеми дослідження та певною мірою збагачують знання про історичний розвиток підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищій школі, проте аналіз їхнього змісту дає підстави стверджувати, що серед них проблему теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у ВПНЗ України впродовж 1948–2016 рр. як комплексне, цілісне, системне дослідження не представлено.

Історіографічний огляд наукових праць уможливив обґрунтування авторської періодизації професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов (1948–2016 рр.): *I-й період* – *кризово-реформаційний* (1948–1970 рр.); *II-й* – *пошуково-дослідницький* (1971–1990 рр.); *III-й* – *конструктивно-реформаційний* (1991–2004 рр.); *IV-й* – *євроінтеграційний* (2005–2016 рр.). Підґрунтям періодизації обрано комплексний критерій якісних змін у теорії і практиці професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, що передбачає врахування сутнісних змін у всіх компонентах вітчизняної системи професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, а також її результативності, науково-методичного супроводу та кадрового забезпечення.

Розкрито методологічні основи дослідження, що охоплюють системний, синергетичний, історико-хронологічний, культурологічний, компетентнісний, діяльнісний, особистісний, просторово-середовищний *підходи*, розглянуті із залученням вивіренних наукою *принципів*: науковості, сутнісного аналізу, цілісності, історико-педагогічної об'єктивності, історико-часової корекції, ретроспективно прогностичної спрямованості, парадигмального співвідношення історико-педагогічного матеріалу, конструктивно-позитивного аналізу історії педагогіки.

Осмилено зміст і сутність ключових понять дослідження – «підготовка», «професійна підготовка», «професійно-педагогічна підготовка», «підготовка майбутнього вчителя», «вчитель іноземної мови», що дало змогу визначити поняття *«професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов»* як процес засвоєння студентами основ теоретичних, спеціальних знань і застосування їх на практиці; опанування вмінь і навичок іншомовного спілкування для успішного виконання професійних завдань пізнавального, практичного характеру, потрібних для застосування у майбутній професійно-педагогічній діяльності; сформованість важливих для майбутнього фахівця професійних якостей.

Обґрунтовано, що формування процесу підготовки майбутніх учителів іноземних мов як системи відбувається під впливом багатьох чинників і постає на трьох рівнях – як процес, як стан і як результат. Така система є сукупністю взаємопов'язаних складників, необхідних для подальшого успішного виконання професійних завдань, поставлених перед майбутніми вчителями іноземних мов.

Ретроспективний та історико-системний аналіз становлення професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, виконаний у генетичному розрізі від початку ХІХ ст. і до середини ХХ ст., увиразнив розгортання цього процесу у двох напрямках: 1800–1917 рр. – становлення університетської системи освіти; розроблення моделі професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов; поєднання мовної, методичної та педагогічної підготовки з відповідними історико-філологічними дисциплінами теоретичного характеру; 1917–1948 рр. – формування основ університетської освіти радянського зразка – пошук цілей, засобів, принципів університетської реформи (зорієнтованість змісту освіти на нові запити освітніх установ); апробація нових організаційних, методичних, змістових аспектів професійно-педагогічної підготовки; удосконалення теоретико-практичної підготовки у ВПНЗ, а також системи освіти загалом.

У другому розділі *«Загальнопедагогічні тенденції професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов (1948–1970 рр.)»* проаналізовано реформаторські й реорганізаційні процеси в системі вищої освіти досліджуваного періоду; висвітлено організаційно-методичні основи вдосконалення професійної освіти в контексті загальнопедагогічних тенденцій підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах.

Період 1948–1970 рр. – це час реформаторських процесів у системі вищої освіти, що призвели до змін у розвитку вищої освіти загалом і до формування нового уявлення про підготовку майбутніх учителів іноземних мов у ВПНЗ УРСР зокрема. Відповідно до ухвалених наказів («Про відкриття педагогічних інститутів іноземних мов у м. Києві та м. Дніпропетровську» (1948), «Про стан підготовки викладачів іноземних мов для шкіл Української РСР» (1949), «Про стан та поліпшення викладання іноземних мов у середніх школах УРСР» (1953), «Про поліпшення

викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах» (1955) та ін.) і постанов («Про підготовку викладачів іноземних мов» (1948), «Про заходи щодо підвищення якості підготовки вчителя для загальноосвітніх шкіл» (1956), «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в країні» (1958), «Про поліпшення вивчення іноземних мов» (1961), «Про заходи для наступного розвитку вищої і середньої спеціальної освіти, поліпшення підготовки і використання спеціалістів» (1964) та ін.) було підвищено рівень підготовки випускників інститутів і факультетів іноземних мов; приділено увагу методичній підготовці вчителів іноземних мов; підвищено рівень викладацьких кадрів, посилено співпрацю ВПНЗ і школи; введено нові навчальні плани та програми для підготовки вчителів широкого профілю; розширено обсяг виробничої та педагогічної практики тощо.

З'ясовано, що в зазначений період було реорганізовано вищі педагогічні навчальні заклади, відкрито педагогічні інститути іноземних мов (Горлівський педагогічний інститут іноземних мов, Житомирський державний педагогічний інститут іноземних мов, Харківський державний педагогічний інститут іноземних мов, Київський державний педагогічний інститут іноземних мов, Одеський педагогічний інститут іноземних мов, Дніпропетровський педагогічний інститут іноземних мов), збільшено кількість вищих педагогічних навчальних закладів (учительських і педагогічних інститутів) із філологічними факультетами та факультетами іноземних мов, діяльність яких відзначалася спрямованістю на підготовку майбутніх учителів іноземних мов, серед яких: Ворошиловоградський, Кіровоградський, Львівський, Ніжинський, Сталінський учительські інститути й ін.; Вінницький, Горлівський, Дрогобицький, Київський, Чернігівський педагогічні інститути й ін.

У змісті підготовки майбутніх учителів іноземних мов визначено нові загальнопедагогічні тенденції, як-от: розвиток педагогічних ідей як векторів спрямованості змісту освіти на збагачення вчителя знаннями загальнокультурного плану, з одного боку, та знаннями ідеологічного й вузькоспеціального плану, з іншого; посилення спеціальної, мовної підготовки майбутніх учителів іноземних мов; посилення психолого-педагогічної, загальноосвітньої, загальнонаукової, політехнічної, практико-зорієнтованої, лінгвістичної спрямованості змісту підготовки.

Установлено базованість підготовки майбутніх учителів іноземних мов у 50-ті – 60-ті роки ХХ ст. на опануванні теоретичними знаннями (загальнопедагогічними й методичними), підкріпленими спостереженнями за шкільною практикою та апробованими в ході активної і пасивної педагогічної практики в школі.

Проведене дослідження дало змогу виявити такі напрями професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, як: підготовка вчителів для роботи в 7-річних школах (учительські інститути); підготовка вчителів для роботи в середніх школах (педагогічні інститути), що пов'язано з формуванням нової концепції розвитку середньої школи: перехід до

обов'язкової 8-річної освіти (50-ті – початок 60-х рр.); перехід до середньої освіти (друга половина 60-х рр. ХХ ст.).

Виокремлено позитивні та суперечливі тенденції професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов. До *позитивних* належать: удосконалення фахової підготовки майбутніх учителів іноземних мов (актуалізація питання організації навчання іноземних мов, уведення до навчального процесу методичного матеріалу, вирішення питання відбору мовного матеріалу, змінення ролі теорії граматики, запровадження принципу комунікативної спрямованості); підвищення рівня знань майбутнього вчителя з вікової та педагогічної психології; зародження комунікативного підходу до підготовки вчителя іноземних мов (особливу увагу почали приділяти покращенню розмовної мови); пошук засобів активізації самостійної роботи студентів; становлення методики навчання іноземних мов (пошуки методів підготовки майбутніх учителів іноземних мов – свідомо-порівняльного та свідомо-практичного); упровадження окремих дисциплін для вдосконалення підготовки майбутніх учителів; підвищення вимог до знання іноземної мови професорсько-викладацького складу, відряджання молодих викладачів іноземних мов до провідних ВПНЗ для проходження курсів підвищення кваліфікації. До *суперечливих* тенденцій зараховано: високий ступінь ідеологізації (50-ті рр.) і відродження гуманістичної традиції в педагогічній науці (60-ті); цільова установка на теоретичне (50-ті рр.) і практичне (кінець 60-х рр.) опанування іноземної мови; підготовка вчителя-предметника та вчителя – громадського працівника; неузгодженість між 4-річними та 5-річними планами навчання майбутніх учителів іноземних мов, що негативно позначалося на підготовці останніх.

У третьому розділі *«Тенденції розвитку системи професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов в умовах реформи загальної і професійної освіти (1971–1990 рр.)»* розкрито зміст професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов; проаналізовано розроблення теорії та методології професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов; висвітлено форми, методи та засоби професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у досліджуваній період.

Історична специфіка розвитку системи професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов в умовах реформи загальної і професійної освіти (1971–1990 рр.) полягала в її детермінованості соціальною затребуваністю суспільства в учителях іноземних мов, що відображено в «Положенні про середню загальноосвітню школу з викладанням ряду предметів іноземною мовою» (1973) і наказі Міністерства освіти УРСР «Про поліпшення викладання іноземних мов у загальноосвітніх школах» (1974).

У змісті професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов під впливом змінних чинників – інтенсифікація науково-технічного прогресу країни, розвиток окремих наукових напрямів – простежено такі *позитивні*

зміни: послідовне зростання кількості загальноосвітніх шкіл і учнів, які вивчали іноземні мови; перманентне поліпшення навчально-матеріальної та матеріально-технічної бази ВПНЗ; оновлення типових навчальних планів і програм навчальних дисциплін на основі принципу науковості, що уможливило виявлення тенденції оновлення навчально-методичної документації, відповідно до якої у програмах навчальних дисциплін передбачено глибокий, докладний виклад навчального матеріалу; розширення змісту лінгвістичних (методичних) дисциплін; збалансованість структури навчальних планів і достатня увага до методики як науки із практичним її застосуванням у навчальному процесі; істотне збільшення кількості годин на психолого-педагогічні дисципліни та на педагогічну практику; підвищення кваліфікації вчителів іноземної мови, посилення уваги до організації самоосвіти вчителів; поява значної кількості підручників, що поглиблювали та розширювали зміст програм із підготовки вчителя іноземної мови.

Негативними змінами пошуково-дослідницького періоду визначено надмірну інтенсифікацію навчального процесу (надмірне перевантаження студентів), неодноразову зміну цільового та змістовного складників навчальних планів і програм із підготовки майбутніх учителів іноземних мов (70-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст.), екстенсифікацію професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов (низький рівень підготовки, зниження ефективності навчання – кінець 80-х рр. ХХ ст.).

Дослідження теоретико-методичних основ удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов передбачало вивчення науковцями питання взаємозв'язку теоретичних і практичних мовних курсів, взаємозв'язку педагогіки, психології та методики викладання іноземних мов; єдності в розкритті таких фундаментальних проблем, як особистість, діяльність, уміння, навички тощо; розвитку, розширення діапазону впливу, результативності та ступеня ефективності сформованих первинних методичних умінь студентів факультетів іноземних мов у ході педагогічної практики; розкриття взаємозв'язків дисциплін філологічного та суспільно-політичного циклів, що відображали зв'язки теорії, історії та практики мови з теорією, історією та практикою людського пізнання, які розширюють загальний світогляд майбутнього вчителя іноземних мов; опрацювання зв'язків методики викладання іноземних мов із низкою суміжних наук – лінгвістикою, соціолінгвістикою, психологією, психолінгвістикою; розвиток теоретичних уявлень про діяльнісний і комунікативний підходи у змісті професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Установлено появу під впливом змінних чинників у змісті професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов нових педагогічних ідей, зорієнтованих на розвиток загальнопрофесійних якостей майбутнього вчителя, що мають своїм виявом розвиток і розроблення теоретико-методологічних основ формування змісту педагогічної освіти, відповідно до якої відбувався перехід від емпіричного рівня формування

професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов до теоретичного; науково-обґрунтованих кваліфікаційних характеристик і професіограм, що охоплювали вимоги до мовної підготовки майбутніх учителів іноземних мов; пошук нових загальнометодологічних підходів, які детермінували специфіку професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, спрямованість цього процесу на формування комунікативної компетенції.

Виявлено інтегративність тогочасної методики щодо визначення основних закономірностей педагогічного процесу навчання іноземної мови з метою знаходження ефективних методів, форм і засобів навчання для підготовки майбутнього вчителя іноземних мов. Важливим завданням науковців (П. Губертн, Ч. Фріз і Г. Лад, Є. Пасов, Г. Лозанов, Г. Китайгородська) стало розроблення ефективних методів (граматико-перекладний, аудіовізуальний та аудіолінгвальний, комунікативний і свідомо-порівняльний, сугестопедичний та емоційно-смысловий тощо), форм навчальної та позанавчальної діяльності (спецсеінари та спецкурси, індивідуальні та групові консультації, робота КІДів) і засобів навчання (ТЗН, діапозитиви, діафільми, кінофільми) для проведення навчально-виховної роботи.

У цей період спостережено посилення професійно-педагогічної спрямованості позааудиторної роботи, істотне збільшення кількості годин на вивчення психолого-педагогічних дисциплін, на проходження педагогічної практики, появу великої кількості факультативних дисциплін, орієнтованих на школу, введення у програми педагогічних і спеціальних дисциплін професійно-педагогічної тематики, що в сукупності окреслило тенденцію посилення професійно-педагогічної спрямованості змісту професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, вибудованої з урахуванням реальних потреб шкільної освіти.

У четвертому розділі *«Професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов в умовах глобалізаційних процесів (1991–2004 рр.)»* проаналізовано реформаційні процеси у вітчизняній системі вищої освіти; окреслено вимоги до підготовки майбутніх учителів іноземних мов у системі ступеневої освіти; вивчено зміст професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України в умовах глобалізаційних процесів.

Унаслідок аналізу професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов крізь призму глобалізаційних процесів 1991–2004 рр. з'ясовано перебування України на етапі процесуально-діяльнісної модернізації вищої освіти, що передбачало застосування комплексу системних заходів із забезпечення структурного, теоретико-методологічного, змістовно-інформаційного, процесуально-технологічного, організаційно-управлінського вдосконалення, поліпшення та оновлення системи професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Визначено, що наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. структурно-змістовні реформи вищої освіти, незважаючи на складні соціально-

економічні та суспільно-політичні обставини початку 90-х рр., призвели до поступового досягнення багатьох позитивних якісних результатів у професійній підготовці майбутніх учителів іноземних мов.

На основі аналізу нормативно-правових документів 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст. (Закон України «Про освіту» (1991), Державний стандарт освіти з іноземної мови (1998) й ін.) схарактеризовано тенденції державної освітньої політики з підготовки майбутніх учителів іноземних мов за такими напрямками: інтенсивний розвиток процесу всесвітньої формалізації та уніфікації освіти загалом і мовної зокрема під впливом глобалізаційних процесів; структурно-функціональна перебудова вищої школи, що уможливила адаптацію системи вищої освіти, її гуманітарного складника до нових умов суспільного та політичного життя шляхом розвитку ідей гуманізації та гуманітаризації освіти у ВПНЗ; законодавче оформлення переходу вітчизняної школи від унітарності до варіативності; посилення статусу навчального предмета «Іноземна мова» (особливо англійської мови) як засобу міжнародного спілкування з огляду на глобалізацію (Державний стандарт освіти з іноземної мови (1998)); формування гуманістичної моделі фахівця нового типу; реалізація програми підготовки педагогічних кадрів для викладання іноземних мов у дитячих садках і початковій школі, що зумовило розширення переліку спеціальностей і відкриття нових кафедр на факультетах із підготовки вчителів іноземних мов; інтеграція до європейського освітнього простору, інтернаціоналізація вищої школи, розширення участі студентів факультетів іноземних мов у міжнародних освітніх і дослідницьких проектах; запровадження ступеневої підготовки майбутніх учителів іноземних мов; створення системи безперервної мовної освіти, яка передбачає вивчення громадянами України хоча б однієї іноземної мови.

Простежено детермінованість підготовки вчителя низкою нових основоположних концепцій, переосмисленням мети та змісту вищої освіти, ресурсного забезпечення ВПНЗ, формалізації та уніфікації освіти загалом і мовної освіти зокрема внаслідок дії глобалізаційних процесів (інтернаціоналізація, фундаменталізація, гуманізація, професіоналізація, гармонізація, технологізація).

Установлено, що під впливом політичних і соціально-економічних чинників розвитку вищої освіти підготовку майбутніх учителів іноземних мов було вперше зорієнтовано на прийняття системи чітко визначених рівнів і кваліфікацій.

Перехід на ступеневу систему підготовки майбутніх учителів (бакалавр, спеціаліст, магістр) зумовлювала потреба приведення системи вітчизняної освіти у відповідність до міжнародних стандартів і підготовки конкурентоспроможного вчителя зі сформованими необхідними компетенціями, що чітко розуміє свої завдання та сфери застосування власних знань.

Позитивним для професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у системі ступеневої освіти було надання можливості

кожному студентові обирати той рівень освітньо-професійної підготовки, який найкраще відповідає його потенційним можливостям і задовольняє потреби, стимулює максимальний розвиток різнобічних (серед них і професійно важливих) здібностей; розвиток компетентнісного підходу, відповідно до якого визначали основні компетенції, що мають бути сформовані у майбутніх учителів іноземних мов. Недоліком такої системи слід вважати спрямованість підготовки майбутнього вчителя іноземної мови у ВПНЗ спочатку на вдосконалення фахівця із загальнопедагогічними знаннями (бакалавр), а надалі – на поглиблене вивчення предметних дисциплін (спеціаліст).

Обґрунтовано вагомість проблеми катастрофічної нестачі навчальної та навчально-методичної літератури на аналізованому часовому проміжку. Студенти педагогічних інститутів вивчали іноземну мову за підручниками, що вийшли друком ще за радянських часів: «Стилістика англійського мови» (И. Гальперин, 1968), «Грамматика англійського мови» (В. Каушанская, 1973), «Вводно-фонетический курс немецкого мови» (Н. Климов, 1978), «Фонетика англійського мови: нормативный курс» (В. Васильева, 1980), «Теоретическая грамматика французского мови» (В. Гак, 1981), «Практичний курс англійської мови» (В. Аракін, 1985), а також за підручником І. Новікової, Г. Аксенова-Пашковної «Практичний курс англійської мови» (1998) й ін. На початку 90-х рр. ХХ ст. економічна криза призвела до різкого спаду випуску такої літератури, припинення бюджетного фінансування бібліотек ВПНЗ і нових надходжень. Із середини 90-х рр. ХХ ст. проблему було певним чином вирішено внаслідок розгортання видавничої діяльності ВНЗ: майже 70 % від загальної кількості видань припадало на видавництва навчальних закладів. Колективи кафедр самостійно, часто зовсім безоплатно, укладали необхідні підручники та методичні рекомендації. Також відзначено факт практично повсюдного переходу ВНЗ і шкіл на підручники, видані у Великобританії та США.

У ході дослідження з'ясовано, що оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у ВПНЗ упродовж 1991–2004 рр. відбувалося за такими напрямками: диференціація і варіативність навчальних планів професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов; систематизація нової структури напрямів і спеціальностей підготовки майбутніх учителів іноземних мов; уведення більш гнучкої і варіативної навчально-методичної документації; формування спеціаліста, який знає основні закономірності навчання іноземної мови, а також зміст і особливості компонентів навчального процесу; має знання не тільки про систему мови, а й про культуру країни, мову якої вивчає; застосовує у своїй практичній діяльності сучасні освітні технології підвищення ролі педагогічного та психологічного забезпечення навчального процесу, що сприяє ефективній та якісній професійній підготовці майбутніх учителів іноземних мов.

У п'ятому розділі *«Професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах в умовах*

євроінтеграції (2005–2016 рр.)» проаналізовано зарубіжний досвід професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов; висвітлено основні положення державної політики щодо модернізації професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у контексті вимог Болонського процесу; окреслено інноваційні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов; наведено напрями вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

На основі аналізу професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у провідних зарубіжних країнах (Велика Британія, Німеччина, Франція, Польща, США, Швейцарія, Італія, Чехія, Угорщина, Фінляндія, Естонія) виявлено її загальні та специфічні особливості. До загальних належать такі: університет як історично основний тип вищого навчального закладу, що формує висококваліфікованих спеціалістів і надає високопрофесійну підготовку; трьохетапність підготовки майбутніх учителів – теоретичний, практичний, підвищення кваліфікації (із акцентом на практичній підготовці); якісна педагогічна, мовна та методична підготовка як основна мета професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у більшості країн; обов'язкова форма контролю – іспит наприкінці кожного семестру; стажування майбутніх фахівців за кордоном. Серед специфічних особливостей – реалізація принципу міжкультурної спрямованості викладання іноземної мови (Велика Британія); високий рівень мовної підготовки (Велика Британія, Німеччина, Франція, США, Італія, Фінляндія, Естонія); знання іноземної мови як засобу навчання і виховання в інтегрованому освітньому просторі (Фінляндія); введення вибіркового дисциплін (Німеччина, Польща); орієнтація на практичну діяльність і безперервне вдосконалення своїх професійних якостей у системі підготовки вчителів (Велика Британія, Італія).

У структурі підготовки майбутніх учителів іноземних мов різних країн виокремлено й схарактеризовано такі моделі, як бакалавр-педагог, бакалавр-лінгвіст, магістр, що розкриває значну варіативність і динамічність розвитку системи підготовки майбутніх учителів іноземних мов у сучасному світі.

З огляду на вищевикладене постає очевидним, що зарубіжний досвід є цінним ресурсом для розвитку та насичення новими ідеями вітчизняної практики професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Опрацювання нормативних документів із проблеми дослідження увиразнює те, що зміна характеру вищої освіти в контексті вимог Болонського процесу (2005) актуалізує для ВПНЗ України конкретне завдання широкомасштабної професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, готових до навчання в освітніх рамках європейських університетів.

Установлено, що євроінтеграційний період зумовив низку змін професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, як-от появу, крім традиційних, освітніх інновацій: переведення фокусу уваги з теоретичної на практичну підготовку; перетворення методики на комплексну, багатовимірну та міждисциплінарну науку, зорієнтовану на

вивчення різнопланових феноменів усіх сфер навчання, процесу опанування іноземної мови; зміщення акценту під час навчального процесу з учителя на студента; визначення пріоритетом навчання майбутніх учителів іноземних мов напрацювання компетенцій (загальнокультурної, соціокультурної, комунікативної та культурологічної тощо), а не засвоєння теорії.

Професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов у ВПНЗ мала такі напрями: соціально-культурний – розвиток іншомовної комунікації майбутніх учителів іноземних мов; професійний – формування професійного методичного досвіду в галузі викладання іноземної мови відповідно до рівня підготовки, забезпечення професіоналізації особистості; методичний – створення сучасних умов для освіти, розвитку, виховання професійної мовної особистості вчителя у процесі взаємопов'язаного навчання іноземної мови та методики її викладання; суб'єктно-особистісний – задоволення потреби професійного розвитку студентів на належному рівні, зокрема формування необхідних компетенцій, розвиток позитивних мотивів, професійно-освітніх потреб, здібностей тощо, що уможливило не тільки традиційне, фактичне опанування всіх аспектів мови, а й насамперед культурно-освітню орієнтацію і діяльність майбутніх учителів іноземних мов у Європейських вищих навчальних закладах.

Визначено основні компоненти системи професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов:

- навчально-організаційна робота (навчальні плани, типові та навчальні програми, освітньо-кваліфікаційна характеристика);

- використання інноваційних технологій (діалогічна, технологія збагачення та навчання, технологія навчання у співробітництві, особистісно-орієнтована, активуюча, формувальна, кооперативна (групова), інтерактивні технології, інформаційно-комунікативні, мультимедійні тощо), організація педагогічної практики (практика в літніх оздоровчих таборах (із другого курсу), навчальна та виробнича);

- організація самостійної та індивідуальної роботи студентів (традиційні: аудіопрактикум у лінгафонному кабінеті, перегляд автентичних навчальних відеокурсів, написання творів, написання рефератів, художніх творів, есе; докладний письмовий стилістичний аналіз прочитаних художніх текстів; інноваційні – дистанційна освіта);

- контроль успішності студентів (попередній, поточний, тематичний (міжсесійний контроль), консультації, курсові роботи, колоквиум, залік (рубіжний контроль); семестрові экзамени, державні экзамени, дипломні роботи (підсумковий і завершальний контроль).

Дослідження інтеграційних процесів у сфері професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов слугувало підставою для виокремлення сукупності інноваційних підходів до неї, серед яких: нормативно-спрямовані, реалізовані у процесі модернізації і стандартизації педагогічної освіти України на основі відповідного нормативно-правового забезпечення. Окремі зміни притаманні стадії інституалізації (багаторівневість, багатопрофільність, неперервність професійної

підготовки, її компетентнісно-орієнтований характер); окремі – стадії ініціації і реалізації (варіативність, практико зорієнтована підготовка); локально чи суб'єктно-спрямовані, що охоплюють сукупність чинників, зумовлених особливостями розвитку певного регіону країни, традиціями науково-педагогічної школи ВНЗ або ініційовані та реалізовані в конкретному ВНЗ (індивідуалізація підготовки, нова фундаменталізація, аксіологізація, психологізація).

Шляхом аналізу досвіду професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов періоду 1948–2016 рр. виявлено перспективні напрями вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов: формування навичок самостійної іншомовної підготовки на основі застосування елементів інтерактивних технологій, розроблення та реалізація програм подвійного диплома, широке використання ІКТ у процесі професійної підготовки, підвищення рівня професійної компетентності майбутніх учителів іноземних мов, удосконалення системи контролю якості професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, посилення практичної спрямованості освітнього процесу, упровадження перспективного зарубіжного досвіду.

ВИСНОВКИ

У дисертації виконано ретроспективний аналіз теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України періоду 1948–2016 рр. Результати наукового пошуку й історико-системний аналіз професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладах у означений період дають підстави для формулювання таких висновків:

1. На ґрунті аналізу історіографічних праць із проблеми становлення та розвитку професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов встановлено, що в них дотично до проблеми дослідження висвітлено: процес вивчення іноземних мов у вищій школі та викладання іноземних мов у різних типах навчальних закладів, зміст підготовки викладачів іноземних мов, *професійний розвиток майбутніх учителів іноземної мови в системі університетської освіти*, окремі аспекти еволюції цього феномену (організаційно-педагогічний, організація самостійної роботи, методичний і практичний аспекти тощо). Проте у спектрі історико-педагогічних студій не виявлено комплексних досліджень із предметною й цілісною репрезентацією професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України в означених хронологічних межах.

Ретроспективний аналіз наукової літератури на основі системного та хронологічного підходів уможливив систематизацію опрацьованих робіт за такими історіографічними групами: *праці радянського періоду* (кінець 40-х – 80-ті рр. ХХ ст.) із вивчення історії викладання іноземних мов, змісту та

методики навчання іноземних мов; *праці доби перебудовчого процесу з нових національно-демократичних позицій* (90-ті рр. ХХ ст. – 2004 р.), розподілені на дві підгрупи: перша – 90-ті рр. ХХ ст. – присвячена підготовці майбутніх учителів іноземної мови у вищій школі, теоретичним і методичним основам практичної підготовки вчителів, становленню і розвитку пріоритетних напрямів такої підготовки в діяльності педагогічних навчальних закладів; друга – 2001–2004 рр. – позначена оновленням змісту, форм і методів підготовки майбутніх учителів, зокрема й учителів іноземної мови, у педагогічних навчальних закладах; *праці сучасного періоду* (2005–2016 рр.) із проблеми розвитку навчання іноземних мов, зокрема й у ВПНЗ України, в контексті соціально-політичних, соціально-культурних та економічних подій, явищ і процесів.

Унаслідок ретроспективного й історико-педагогічного аналізу професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах періоду 1948–2016 рр. і з огляду на періодизації Н. Гупана, О. Мисечко, О. Сухомлинської розроблено авторську періодизацію досліджуваного феномену, як-от:

I-й період – 1948–1970 рр. – *кризово-реформаційний* – пов’язаний із переломним характером післявоєнних років, коли вища та середня освіта переживали кризу, зумовлену, принаймні, двома причинами – соціально-педагогічною та соціально-економічною, що призвело до закриття шкіл і ВНЗ, зниження якості навчання іноземних мов, гострого дефіциту ресурсів – матеріальних, кадрових, дисциплінарних тощо. Проведені відповідно до постанов Ради Міністрів УРСР реформи сприяли: розширенню мережі педагогічних інститутів, що здійснювали підготовку майбутніх учителів іноземних мов; зародженню комунікативного підходу в підготовці вчителя іноземних мов; підвищенню вимог до знання іноземної мови професорсько-викладацького складу;

II-й період – 1971–1990 рр. – *пошуково-дослідницький* – ознаменований посиленням уваги науковців до педагогічної підготовки майбутніх учителів іноземних мов; активними пошуками вдосконалення моделі вчителя іноземних мов, змінами в організації іншомовної освіти загалом і методики професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов зокрема; розробленням теоретико-методологічних і загальнометодологічних підходів до професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов; удосконаленням методів, форм і засобів підготовки майбутніх учителів іноземних мов; початком епохи комунікативної методики тощо;

III-й період – 1991–2004 р. – *конструктивно-реформаційний* – детермінований проголошенням України незалежною державою, реорганізацією всієї структури вищої та середньої освіти (Закону України «Про освіту» (1991), переосмисленням мети та змісту вищої освіти («формування полікультурної багатомовної особистості»), розробленням нормативно-правової бази, що передбачало перехід на ступеневу підготовку майбутніх учителів іноземних мов і актуалізувало положення

компетентнісного підходу, який із часом набув значення методології, що значно розширило предметно-наукове поле теоретичної і практичної підготовки майбутніх педагогів;

IV-й період – 2005–2016 рр. – *євроінтеграційний* – позначений приєднанням України до Болонського процесу (2005), що призвело до посилення мотивації до вивчення іноземних мов, особливо англійської як мови міжнародного спілкування, й докорінно змінило ситуацію в системі професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов із огляду на розгортання позитивних змін і в організаційному, і в змістовному аспектах, а саме: перетворення методики на комплексну, багатовимірну та міждисциплінарну науку; розширення країнознавчого та культурологічного аспектів підготовки майбутніх учителів; використання інформаційно-комунікаційних технологій для вивчення іноземної мови; запровадження інноваційних педагогічних технологій у навчально-виховний процес ВПНЗ.

2. Обґрунтовано методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах України 1948–2016 рр. Теоретичне обґрунтування методології дослідження представлено як систему загальних підходів (системний, синергетичний, історико-хронологічний, культурологічний, компетентнісний, діяльнісний, особистісний, просторово-середовищний), принципів (науковості, сутнісного аналізу, цілісності, історико-педагогічної об'єктивності, історико-часової корекції, ретроспективно прогностичної спрямованості, парадигмального співвідношення історико-педагогічного матеріалу, конструктивно-позитивного аналізу історії педагогіки) і методів (історичний, логічний, історико-логічний, історико-структурний, конструктивно-генетичний, порівняльно-зіставний, історико-системний), які слугували науковим фундаментом для виявлення та характеристики теоретико-практичних засад професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов – основних тенденцій розвитку змісту професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у досліджуваній період, його сутнісних ознак, інваріантних і варіативних складників – під впливом політичних, економічних, соціокультурних чинників як об'єктів ретроспективного аналізу.

Уточнено поняттєво-категорійний апарат дослідження професійної підготовки майбутніх учителів, зокрема сутність і змістове наповнення його ключових понять: «підготовка», «професійна підготовка», «професійно педагогічна підготовка», «підготовка майбутнього вчителя», «вчитель іноземної мови» в науково-педагогічному дискурсі, що дало змогу визначити *професійну підготовку майбутніх учителів іноземних мов* як процес підготовки, що охоплює засвоєння студентами основ теоретичних і спеціальних знань і застосування їх на практиці; формування вмій і навичок іншомовного спілкування для ефективного виконання професійних завдань пізнавального та практичного характеру у майбутній професійно-педагогічній діяльності; сформованість важливих для майбутнього фахівця професійних якостей.

3. Систематизовано нормативно-правову базу та простежено динаміку змін професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах досліджуваного періоду.

З'ясовано, що проведення освітніх реформ («Про підготовку викладачів іноземних мов» (1948), «Про відкриття педагогічних інститутів іноземних мов у м. Києві та м. Дніпропетровську» (1948), «Про поліпшення підготовки, розподіл і використання спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою» (1954), «Про поліпшення вивчення іноземних мов», «Про недопущення до викладання іноземної мови в школі осіб, які не мають спеціальної мовної освіти» (1958), (1961), «Про заходи для подальшого розвитку вищої і середньої спеціальної освіти, поліпшення підготовки і використання спеціалістів» (1964) та ін.) у *кризово-реформаційний період (1948–1970 рр.)* призвело до таких змін: поглиблення і розширення бази іноземної освіти внаслідок відкриття спеціалізованих шкіл із викладанням низки предметів іноземною мовою, що актуалізувало питання підготовки кваліфікованих кадрів; створення кабінетів іноземних мов як навчально-допоміжних підрозділів кафедр іноземних мов на допомогу студентам у їхній самостійній роботі з вивчення іноземних мов; зміцнення матеріально-технічної бази лінгафонних кабінетів і фонолабораторій; перехід на розширений профіль освіти, що передбачав підготовку майбутніх учителів широкого профілю, підготовку фахівців із двох іноземних мов; посилення співпраці ВПНЗ і школи; формування у ВПНЗ методичних груп з іноземних мов, які шляхом навчання ТЗН і демонстрації фільмів іноземними мовами працювали над удосконаленням методики викладання аналізованих предметів для студентів.

Відповідно до урядових наказів і постанов («Положення про середню загальноосвітню школу з викладанням ряду предметів іноземною мовою» (1973), «Про поліпшення викладання іноземних мов у загальноосвітніх школах» (1974), «Про подальший розвиток вищої школи та підвищення якості підготовки фахівців» (1979), «Основні напрями державної реформи загальноосвітньої і професійної школи» (1984), «Основні напрями перебудови вищої і середньої спеціальної освіти в країні» (1985), «Про заходи щодо вдосконалення підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів системи освіти і професійно-технічної освіти та поліпшення умови їх праці та побуту» (1987) й ін.) найважливішими змінами у *пошуково-дослідницький період (1971–1990 рр.)* стали: побудова єдиного загальнодержавного комплексу безперервної освіти, що об'єднував обов'язкову середню, професійно-технічну, середню спеціальну, вищу та післядипломну освіту; реформування системи вищої освіти в аспекті психолого-педагогічної та спеціальної підготовки педагогічних кадрів; розроблення спеціальних заходів, спрямованих на підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів у ВПНЗ, поліпшення їхньої теоретичної та практичної підготовки, підвищення значущості фундаментальних наук із теоретичної і професійної підготовки фахівців широкого профілю тощо.

Шляхом аналізу нормативно-правових документів (Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») (1993, 1996), «Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» (1993), Цільова комплексна програма «Вчитель» (1997), «Державний освітній стандарт з іноземної мови» (1998), «Болонська декларація» (1999), «Національна доктрина розвитку освіти» (2002), «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти» (2003) в *конструктивно-реформаційний період (1991–2004 рр.)* спостережено такі зміни: інтенсивний розвиток процесу всевітньої формалізації та уніфікації освіти загалом і мовної освіти зокрема під впливом глобалізаційних процесів; законодавче оформлення переходу вітчизняної школи від унітарності до варіативності; з огляду на глобалізацію посилення статусу навчального предмета «Іноземна мова» (особливо англійської мови) як засобу міжнародного спілкування (Державний стандарт освіти з іноземної мови (1998); формування гуманістичної моделі фахівця нового типу; реалізація програми підготовки педагогічних кадрів для викладання іноземних мов у дитячих садках і початковій школі, що зумовило необхідність розширення переліку спеціальностей і відкриття нових кафедр на факультетах, які готують учителів іноземних мов; інтеграція до європейського освітнього простору, інтернаціоналізація вищої школи, розширення участі студентів факультетів іноземних мов у міжнародних освітніх і дослідницьких проектах; запровадження ступеневої підготовки майбутніх учителів іноземних мов; створення системи безперервної мовної освіти, що передбачає опанування громадянами України хоча б однієї іноземної мови.

Установлено, що приєднання України до Болонського процесу та входження до Європейського простору вищої освіти (2005) сприяло підвищенню статусу іноземних мов на рівні вищої педагогічної освіти та детермінувало реформаційні процеси («Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа)» (2005), «Про запровадження у вищих навчальних закладах України Європейської кредитно-трансферної системи» (2009), «Державний стандарт початкової загальної освіти» (2011), «Концепція мовної освіти в Україні» (2011), «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки» (2012), «Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти», проект «Шкільний вчитель нового покоління» (2013), «Закон про вищу освіту» (2014), Указ Президента України № 641/2015 від 16.11.2015 «Про оголошення 2016 року Роком англійської мови в Україні» (2015) *євроінтеграційного періоду (2005–2016 рр.)*, що позначилися на підготовці майбутніх учителів іноземних мов і започаткували організаційні та змістовні зміни: переведення фокусу уваги з теоретичної на практичну підготовку та формування компетентностей учителя іноземної мови; зміщення акценту під час навчального процесу з учителя на учня; збільшення кількості модулів, які відповідають європейським стандартам; викладання лише іноземною мовою з використанням інформаційних технологій; напрацювання у студентів таких

компетентностей, як навчання впродовж життя, загальна культурна компетентність, планування професійного розвитку та життя у громадянському суспільстві.

4. Розкрито організаційно-методичні засади (зміст, методи, форми, засоби) професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах 1948–2016 рр. відповідно до запропонованої періодизації:

– 1948–1970 рр. ХХ ст. – *зміст* (уведення методичного матеріалу в зміст спеціальних дисциплін); *методи* (порівняльний, свідомо-порівняльний, текстуально-перекладний); *форми* (лекції, домашнє читання, курсова робота, самостійна робота, гурткова робота, підготовчі курси для денної, вечірньої і заочної форм навчання); *засоби* (ТЗН, лінгафонна техніка);

– 1971–1990 рр. – *зміст* (оновлення типових навчальних планів і програм навчальних дисциплін на основі принципу науковості, оновлення навчально-методичної документації, розширення змісту лінгвістичних дисциплін); *методи* (аудіовізуальний та аудіолінгвальний, комунікативний і свідомо-порівняльний, сугестопедичний та емоційно-смысловий), *форми* (лекції, спецсемінари та спецкурси, індивідуальні та групові консультації, робота КІДів), *засоби* (ТЗН, діапозитиви, діафільми, кінофільми, лінгафонні кабінети, лабораторні практикуми, природно-мовні лінгвістичні процесори);

– 1991–2004 рр. – *зміст* (інтернаціоналізація навчального процесу, диференціація і варіативність навчальних планів); *методи* (метод проектів, технологічний метод, програмоване навчання); *форми* (лекції, спецсемінари та спецкурси, консультації, конспектування, самостійна робота, дискусія, рольова гра тощо); *засоби* (лінгафонні кабінети, комп'ютер, аудіо-, відеоматеріали, медіаджерела);

– 2005–2016 рр. – *зміст* (стандартизація навчальних планів і програм); *методи* (метод проектів, метод case-study, професійний портфоліо); *технології* (діалогічна, технологія збагачення та навчання, технологія навчання у співробітництві, особистісно-орієнтована, активуюча, формувальна, кооперативна (групова), інтерактивні, інформаційно-комунікативні, мультимедійні), *форми* (аудіопрактикум у лінгафонному кабінеті, написання творів, рефератів, есе, стилістичний аналіз прочитаних художніх текстів, ІНДЗ, самостійна робота, спецсемінари та спецкурси, консультації, дискусія, дистанційна освіта, стажування, участь у семінарах і конференціях); *засоби* (лінгафонні кабінети, комп'ютер, аудіо-, відеоматеріали, медіаджерела, відеокурси, інтерактивна дошка, мультимедійний проектор тощо).

5. Виявлено суперечливі та позитивні тенденції розвитку теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України.

У першому періоді (1948–1970 рр.) виокремлено такі позитивні тенденції – удосконалення фахової підготовки майбутніх учителів іноземних мов (актуалізація питання організації навчання іноземних мов;

уведення до навчального процесу методичного матеріалу, розгляд питання відбору мовного матеріалу, запровадження принципу комунікативної спрямованості); підвищення рівня знань майбутнього вчителя з вікової та педагогічної психології; зародження комунікативного підходу до підготовки вчителя іноземних мов; пошук засобів активізації самостійної роботи студентів; пошук методів підготовки майбутніх учителів іноземних мов; підвищення вимог до знання іноземної мови професорсько-викладацького складу; *суперечливі тенденції* – високий ступінь ідеологізації (50-ті рр.) і відродження гуманістичної традиції в педагогічній науці (60-ті); цільова установка на теоретичне (50-ті рр.) і практичне (кінець 60-х рр.) опановування іноземної мови; підготовка вчителя-предметника та вчителя – громадського працівника; неузгодженість між 4-річними та 5-річними планами навчання майбутніх учителів іноземних мов, що негативно позначалося на їхній підготовці.

У *другому періоді (1971–1990 рр.)* спостережено такі *позитивні тенденції* – послідовне зростання кількості загальноосвітніх шкіл і учнів, які вивчали іноземні мови (особливо англійську); перманентне поліпшення навчально-матеріальної та матеріально-технічної бази ВПНЗ; оновлення типових навчальних планів і програм навчальних дисциплін на основі принципу науковості, що уможливило виявлення тенденції оновлення навчально-методичної документації; розширення змісту лінгвістичних (методичних) дисциплін; збалансованість структури навчальних планів і достатня увага до методики як науки із практичним її застосуванням у навчальному процесі; істотне збільшення кількості годин на психолого-педагогічні дисципліни та на педагогічну практику; підвищення кваліфікації вчителів іноземної мови, посилення уваги до організації самоосвіти вчителів; поява значної кількості підручників, які поглиблювали та розширювали зміст програм із підготовки вчителя іноземної мови; *суперечливі тенденції* – інтенсифікація навчального процесу (надмірне перевантаження студентів), неодноразова зміна цільового та змістовного складників навчальних планів і програм із підготовки майбутніх учителів іноземних мов (70-ті – перша половина 80-х рр.); екстенсифікація професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов (низький рівень підготовки, зниження ефективності навчання – кінець 80-х рр.).

У *третьому періоді (1991–2004 рр.)* простежено такі *позитивні тенденції* – розвиток педагогічних ідей і теоретичних уявлень на основі культурологічних, особистісно-орієнтованих, діяльнісних засад змісту педагогічної освіти, розвантаження студентів унаслідок звільнення від обов'язкових занять, посилення самостійної роботи студентів і підвищення ролі спеціальної фахової підготовки, диференціація і варіативність навчальних планів професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов; введення більш гнучкої і варіативної навчально-методичної документації; формування спеціаліста, який засвоїв основні закономірності навчання іноземної мови, а також зміст і особливості компонентів навчального процесу; підготовка спеціаліста, який має знання не тільки про

систему мови, а й про культуру країни, мову якої вивчає; зможе застосовувати у своїй практичній діяльності сучасні освітні технології тощо; підвищення ролі педагогічного та психологічного забезпечення в досягненні ефективності та якості професійної підготовки; *суперечливі тенденції* – з одного боку, запровадження ступеневої підготовки майбутніх учителів іноземних мов, що передбачає надання можливості кожному студентові обирати той рівень освітньо-професійної підготовки, який найкраще відповідає його потенційним можливостям, задовольняє його потреби, стимулює максимальний розвиток різнобічних (серед них і професійно важливих) його здібностей, а з іншого – розвиток компетентнісного підходу із визначенням основних компетенцій, які повинні мати майбутні вчителі іноземних мов, тобто підготовка майбутнього вчителя іноземної мови у ВПНЗ спочатку відзначається спрямованістю на вдосконалення фахівця із загальнопедагогічними знаннями (бакалавр), а надалі – на поглиблене вивчення предметних дисциплін (спеціаліст).

У четвертому періоді (2005–2016 рр.) виявлено такі *позитивні тенденції* – значне розширення країнознавчого та культурологічного аспектів підготовки майбутніх учителів, уніфікація і стандартизація навчальних планів і програм; збільшення кількості годин на самостійну роботу; використання інформаційно-комунікаційних технологій для вивчення іноземної мови; запровадження у навчально-виховний процес ВПНЗ інноваційних педагогічних технологій; *суперечливі тенденції* спостережено на рівні дистанційної освіти: недоліки – така форма навчання має опосередкований характер телекомунікаційного спілкування «викладач – студент» і зумовлює обмеження можливостей їхньої міжособистісної взаємодії, переваги – полегшує підготовку до практичних занять, припускає максимальну активізацію самостійної роботи студентів, що в умовах навчання у вищому закладі особливо важливо з огляду на вагомість для майбутнього фахівця умінь самостійно організовувати власну пізнавальну діяльність.

6. З'ясовано, що кожний історико-педагогічний етап становлення теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України зазнавав впливу сталих і змінних політичних, економічних і соціокультурних чинників. *Сталі чинники* – *політичні* (де)політизація, (де)ідеологізація суспільства, науки й освіти; (де)централізація освітньої політики), *економічні* (тип економіки), *соціокультурні* (суспільні цінності, мета й парадигма освіти) – детермінували формування інваріантного ядра змісту педагогічної освіти (стійкі характеристики змісту освіти, загальний характер, види, функціональне призначення знань, умінь, навичок майбутніх учителів іноземних мов, представлені на концептуальному, нормативному, навчально-методичному рівнях). *Змінні чинники* – *політичні* (особливості внутрішньої і зовнішньої державної політики, зокрема освітньої, певні історичні події), *економічні* та *соціокультурні* (соціально-економічний прогрес, фінансування вищих педагогічних навчальних закладів, загальний

рух науки, розвиток системи шкільної і педагогічної освіти, пріоритетних зовнішньоекономічних зв'язків, які потребують кадрового потенціалу осіб зі знанням іноземних мов) – визначали формування варіативних складників змісту педагогічної освіти (варіативних, мінливих характеристик змісту освіти, педагогічних ідей, поглядів, концепцій, принципів її формування), які, відтак, позначалися на тенденціях розвитку змісту професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

7. Узагальнено й актуалізовано досвід професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов (1948–2016). Визначено, що професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов відзначалася динамічністю, послідовністю, проте не завжди рівномірністю з огляду на спектр кількісних і якісних змін. Кожний період поставав на досягненнях і ідеях попереднього чи певною мірою доповнював його новими підходами. Окреслено *перспективні напрями вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов*: формування навичок самостійної іншомовної підготовки на основі застосування елементів інтерактивних технологій, розроблення і реалізація програм подвійного диплома, широке використання ІКТ у процесі професійної підготовки, підвищення рівня професійної компетентності майбутніх учителів іноземних мов, удосконалення системи контролю якості професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, посилення практичної спрямованості освітнього процесу, упровадження перспективного зарубіжного досвіду.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у заявлений період. Результати дисертації актуалізують потребу з'ясування ролі самоосвіти у професійному становленні майбутніх учителів іноземних мов; осмислення змісту та технологій навчання на окремих етапах професійної підготовки вчителя; визначення особливостей професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов за освітньо-кваліфікаційними рівнями; укладання характеристики процесу професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у навчальних закладах іншого типу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Безлюдна В. В. Професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016 рр.): теорія і практика: монографія. Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2017. 342 с.

2. Безлюдна В. В., Безлюдний Р. О. Роль освітніх інновацій в процесі вивчення іноземних мов у вищій школі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. № 4 (48). С. 293–300.

3. Безлюдна В. В. Аналіз змісту і якості професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у 70–80-ті рр. ХХ століття. *Молодь і ринок*: щомісячний наук.-пед. журнал. 2016. № 8 (139). С. 73–78.
4. Безлюдна В. В. Законодавчий аспект розвитку іноземної освіти у ВПНЗ України (кінець 90-х рр. ХХ – початок ХХІ століття). *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Чернігів: ЧНПУ, 2016. Вип. 141. С. 11–15 (Серія: «Педагогічні науки»).
5. Безлюдна В. В. Зміст підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*: зб. наук. пр. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. Вип. 13. С. 80–87.
6. Безлюдна В. В. Модернізація змісту професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов в умовах оновлення педагогічної освіти кінця ХХ століття. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*: зб. наук. пр. Бердянськ: БДПУ, 2016. Вип. 3. С. 75–82 (Серія: «Педагогічні науки»).
7. Безлюдна В. В. Модернізація професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у контексті нової освітньої політики Європи. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Додаток 1 до Вип. 37. Том II (70): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Київ: Гнозис, 2016. С. 366–374.
8. Безлюдна В. В. Професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов у системі вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. № 1 (56). С. 3–8.
9. Безлюдна В. В. Професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов у Франції та Німеччині. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2016. № 1 (27). С. 91–98.
10. Безлюдна В. В. Професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов як наукова проблема. *Вісник Черкаського університету*. 2016. № 4. С. 76–80 (Серія: «Педагогічні науки»).
11. Безлюдна В. В. Професійне становлення майбутніх учителів іноземних мов в системі ступеневої освіти у 90-х рр. ХХ століття. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: зб. наук. пр. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. Вип. 54. С. 113–121.
12. Безлюдна В. В. Розробка теоретичних основ професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у 70–80-х роках ХХ століття: зб. наук. пр.. Переяслав-Хмельницький, 2016. № 9 (17), Ч. 4. С. 6–11.
13. Безлюдна В. В. Тенденції розвитку професійної підготовки вчителів іноземних мов у вищих закладах освіти (60-ті рр. ХХ століття). *Наукові записки* (Ніжинський державний університет ім. Миколи Гоголя). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. № 1. С. 240–244 (Серія «Психолого-педагогічні науки»).

14. Безлюдная В. В. Иноязычная подготовка будущих учителей в высших педагогических учебных заведениях Украины (1948–1970 гг. XX века). *ҚазҰУ Хабаршысы*. Казахстан, 2016. № 3 (51). С. 291–224 (Педагогикалық ғылымдар сериясы).

15. Безлюдная В. В. Профессиональная компетентность будущего учителя иностранного языка в контексте интеграции Украины в Европейское образовательное пространство. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2016. Vol. IV (41). P. 7–11.

16. Bezlyudna V. V. Professional future teachers training of foreign languages in Ukraine: basic concepts and terms. *GLOKALde*. 2016. Vol. 2. № 3. P. 12–22. DOI: <http://www.glokalde.com/pdf/issues/7/Article1.pdf>

17. Bezlyudna V. V. Improvement of foreign languages education in higher school in the aspect of social economic and political changes (the 80s of the XXth century). *Science and practice: Collection of scientific articles*. Thorpe Bowker. Melbourne, Australia, 2016. P. 243–245.

18. Bezlyudna V. V. Professional training of foreign languages teachers in Ukraine in the first half of XX century. *Economics, management, law: realities and perspectives: Collection of scientific articles*. Psychology. Pedagogy and Education. Les Editions L'Originale, Paris, France, 2016. P. 436–441.

19. Безлюдна В. В. Зміна характеру професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у контексті вимог Болонського процесу. *Молодь і ринок: щомісячний наук.-пед. журнал*. 2017. № 4 (147). С. 103–108.

20. Безлюдна В. В. Історіографічний огляд професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016 рр.). *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*: зб. наук. пр. Бердянськ: БДПУ, 2017. Вип. 1. С. 80–87 (Серія: «Педагогічні науки»).

21. Безлюдна В. В. Методологічні основи професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Київ–Вінниця: ФОП Тарнашинський О. В., 2017. Вип. 47. С. 51–56.

22. Безлюдна В. В. Організація педагогічної практики у вищій школі як фактор розвитку професійної компетенції майбутніх учителів іноземних мов. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. 2017. № 1 (18). С. 106–112 (Серія: «Педагогіка»).

23. Безлюдна В. В. Підготовка вчителя іноземних мов у 80-ті роки ХХ століття. *Історико-педагогічний альманах*. 2017. № 1. С. 46–50.

24. Безлюдна В. В. Становлення іншомовної освіти України в умовах демократичних змін (90-ті роки ХХ століття). *Вісник Львівського університету*. Львів: Нац. ун-т ім. І. Франка, 2017. Вип. 32. С. 392–399 (Серія педагогічна).

25. Безлюдна В. В. Сучасна система професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Наукові

дослідження. *Досвід. Пошуки*: зб. наук. пр. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. Вип. 30. С. 7–16.

Опубліковані праці апробаційного характеру

26. Безлюдна В. В. Основні види інноваційних технологій в процесі вивчення іноземних мов. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 26–27 берез. 2015). Суми, 2015. С. 23–25.

27. Безлюдна В. В. Основні рівні професійної компетенції майбутніх учителів іноземних мов. *Актуальні проблеми методичної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов*: матеріали науково-практичного семінару (м. Ніжин, 26 берез. 2015). Ніжин, 2015. С. 5–7.

28. Безлюдна В. В. Становлення іншомовної освіти в Україні на початку ХХ століття. *Сучасна іншомовна освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи*: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Умань, 02 лист. 2015). Умань, 2015. С. 19–21.

29. Безлюдна В. В. Розвиток іншомовної освіти в Україні (кінець 30-х – 1947 рр. ХХ століття). *Мова, освіта, культура: античні цінності – сучасне застосування*: матеріали Міжнародного дискусійного форуму (м. Умань, 19–20 трав. 2016). Умань, 2016. С. 18–22.

30. Безлюдна В. В. Професійна підготовка педагогічних кадрів в процесі навчання у вищій школі. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 26–27 берез. 2016). Суми, 2016. Т. 2. С. 3–4.

31. Безлюдна В. В. Професійна підготовка майбутніх учителів у Великій Британії. *Інновації в освіті: сучасні підходи до професійного розвитку вчителів іноземних мов*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ніжин, 22–23 черв. 2016). Ніжин, 2016. С. 13–16.

32. Безлюдна В. В. Професійна підготовка майбутніх учителів у вищих навчальних закладах Польщі. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (Переяслав-Хмельницький, 30–31 берез. 2016). С. 104–106.

33. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у контексті інтеграції України до європейського освітнього простору. *Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів*: зб. наук. праць за матеріалами IX Всеукраїнської інтернет-конференції (м. Умань, 27 жовтн. 2016). Умань, 2016. С. 25–27.

34. Безлюдна В. В. Професійно-методичне наставництво майбутніх учителів іноземних мов у Чехії. *Інститут класного наставництва – новий етап у роботі сім'ї та школи*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції (м. Умань, 23 берез. 2017). Умань, 2017. С. 10–11.

35. Безлюдна В. В. Зарубіжний досвід професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов. *Україна – ЄС: крос-культурні порівняння в освітніх дослідженнях*: збірник матеріалів I Міжнародної наукової конференції (м. Київ–Дрогобич, 22–23 трав. 2017). Київ–Дрогобич, 2017. С. 9–14.

36. Безлюдна В. В. Фундаменталізація професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів іноземних мов. *Актуальні проблеми філології та методики викладання іноземних мов у сучасному мультилінгвальному просторі*: матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (м. Вінниця, 26–27 квіт. 2017). Вінниця, 2017. С. 12–14.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

37. Безлюдна В. В. Фасилітація спілкування іноземною мовою як інноваційний вид формування комунікативної компетенції студентів. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Луганськ: ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2013. С. 82–87 (Серія «Філологічні науки»).

38. Безлюдна В. В. Характеристика структурних компонентів системи навчання іноземної мови. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: зб. наук. пр. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2013. Вип. 46. С. 63–70.

39. *English in Practice*: навчальний посібник з практики усного та писемного мовлення для студентів немовних спеціальностей вищих закладів педагогічної освіти. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2014. 150 с.

40. Безлюдна В. В. Історія становлення професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов в Україні: навч. посіб. Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. 132 с.

41. Безлюдна В. В. Іншомовна підготовка майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах: традиції та інновації. Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. 72 с.

42. *English* (навчальний посібник з англійської мови для студентів вищих закладів педагогічної освіти) / В. В. Безлюдна, Н. В. Гут, О. А. Заболотна, І. Ю. Щербань; укл. В. В. Безлюдна, Н. В. Гут. Умань, 2015. 257 с.

АНОТАЦІЇ

Безлюдна В. В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальностями 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки; 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, 2017. ???

У дисертації вперше системно проаналізовано теорію і практику професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих

педагогічних навчальних закладах України (1948–2016 рр.). На основі аналізу наукових праць, архівних матеріалів, періодичних видань обґрунтовано теоретико-практичні аспекти розвитку професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України 1948–2016 рр. з огляду на соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-культурні чинники. Розроблено авторську періодизацію досліджуваного феномену: I-й період – кризово-реформаційний (1948–1970 рр.); II-й – пошуково-дослідницький (1971–1990 рр.); III-й – конструктивно-реформаційний (1991–2004 рр.); IV-й – євроінтеграційний (2005–2016 рр.). Сформульовано авторську дефініцію поняття «професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов» з погляду його складників (підготовка, професійна підготовка, професійно педагогічна підготовка, підготовка майбутнього вчителя, вчитель іноземної мови). Розкрито організаційно-методичні засади (зміст, засоби, методи, форми) професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах. Виявлено особливості та тенденції розвитку теорії та практики професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови у вищих педагогічних навчальних закладах України у заявлений період. Відповідно до виокремлених історичних періодів визначено нормативно-правові засади, зміст, напрями, тенденції та чинники розвитку професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у ВПНЗ 1948–2016 рр. Окреслено перспективні напрями вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України.

Ключові слова: теорія, практика, професійна підготовка, майбутні вчителі, іноземні мови, розвиток, організаційно-методичні засади, вища освіта, вищі педагогічні навчальні заклади.

Безлюдная В. В. Теория и практика профессиональной подготовки будущих учителей иностранных языков в высших педагогических учебных заведениях Украины (1948–2016 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальностям 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики; 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Ривненский государственный гуманитарный университет, Ривне, 2018.

В диссертации впервые системно проанализированы теория и практика профессиональной подготовки будущих учителей иностранных языков в высших педагогических учебных заведениях Украины (1948–2016 гг.). На основе анализа научных работ, архивных материалов, периодических изданий обоснованы теоретико-практические аспекты развития профессиональной подготовки будущих учителей иностранных языков в высших педагогических учебных заведениях Украины 1948–2016 гг. с учетом социально-политических, социально-экономических, социально-культурных факторов. Разработана авторская периодизация

исследуемого феномена: I-й период – кризисно-реформационный (1948–1970 гг.); II-й – поисково-исследовательский (1971–1990 гг.); III-й – конструктивно-реформационный (1991–2004 гг.); IV-й – евроинтеграционный (2005–2016 гг.). Сформулирована авторская дефиниция понятия «профессиональная подготовка будущих учителей иностранных языков» с точки зрения его составляющих (подготовка, профессиональная подготовка, профессионально-педагогическая подготовка, подготовка будущего учителя, учитель иностранного языка). Раскрыты организационно-методические основы (содержание, средства, методы, формы) профессиональной подготовки будущих учителей иностранных языков в высших педагогических учебных заведениях. Выявлены особенности и тенденции развития теории и практики профессиональной подготовки будущих учителей иностранного языка в высших педагогических учебных заведениях Украины в исследуемый период. В соответствии с выделенными историческими периодами охарактеризованы нормативно-правовые основы, содержание, направления, тенденции и факторы развития профессиональной подготовки будущих учителей иностранных языков в ВПУЗ в 1948–2016 гг. Определены перспективные направления совершенствования профессиональной подготовки будущих учителей иностранных языков в высших педагогических учебных заведениях Украины.

Ключевые слова: теория, практика, профессиональная подготовка, будущие учителя, иностранные языки, развитие, организационно-методические основы, высшее образование, высшие педагогические учебные заведения.

Bezlyudna V. V. Theory and practice of professional training of future foreign languages teachers in higher pedagogical educational institutions of Ukraine (1948-2016). – Manuscript.

Thesis for Doctor Degree in Pedagogy, specialties 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy; 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Rivne State University of Humanities, Rivne, 2018.

The thesis analyzes the theory and practice of professional training of future foreign languages teachers in higher educational institutions of Ukraine in the period 1948–2016. The historiographical analysis of the problem was carried out and the theoretical and practical aspects of the development of professional training of future foreign languages teachers in higher educational institutions of Ukraine in 1948–2016 were substantiated.

The methodological basis of the research is the systematic, synergistic, historical-chronological, cultural, competence, activity, personal, spatial and medieval approaches, which are examined on the basis of methodological principles (scientific, essential analysis, integrity, historical and pedagogical objectivity, historical-modern correction, retrospective etc.).

The essence of the concept «professional training of future foreign languages teachers» is specified in terms of its components (training, professional

training, professional and pedagogical training, future teacher's training, teacher of foreign language). It is stated as the process of students mastering the basics of theoretical and special knowledge and applying them in practice; mastering of foreign communication skills for successful fulfillment of professional tasks of cognitive, practical character, which should be applied in future professional-pedagogical activity; the formation of important professional qualities for the future specialist.

Periodization of the development of the theory and practice of professional training of future foreign languages teachers in higher pedagogical educational institutions of Ukraine is substantiated: 1st period – the crisis-reformative (1948–1970); 2nd period – exploratory-research (1971–1990); 3rd period – constructive-reformative (1991–2004); 4th period – eurointegration (2005–2016).

The research reveals the organizational and methodical principles (content, methods, forms and means) for the training of future teachers of foreign languages in higher pedagogical educational institutions, which were consistently, according to selected periods, changed, updated and supplemented.

It is revealed that each historical and pedagogical period of the formation of the theory and practice of professional training of future foreign languages teachers in higher educational institutions of Ukraine took place under the influence of *permanent and variables* political, economic and socio-cultural factors. Permanent factors are: political (de) politicization, (de) ideologization of society, science and education, (de) centralized educational policy), economic (type of economy), sociocultural (social values, purpose and education paradigm) – conditioned the formation of an invariant core of content pedagogical education (stable characteristics of the content of education, general character, types, functional purpose of knowledge, skills, skills of future teachers of foreign languages, presented at the conceptual, normative, educational and methodological levels. Variables factors are: political (features of internal and external state policy, in particular educational, certain historical events), economic and socio-cultural (socio-economic progress, financing of higher pedagogical educational institutions, general movement of science, development of the system of school and pedagogical education, priority foreign economic relations, which require personnel potential of persons who speak foreign languages) – conditioned the formation of variational components of the content of pedagogical education (variational, changing characteristic of content education, pedagogical ideas, views, concepts, principles of its formation), which, in turn, influenced the development of content of future foreign languages teachers training.

On the basis of the complex analysis, the experience of professional training of future foreign languages teachers in higher educational institutions (1948–2016) was generalized and activated. The conducted analysis allowed to outline the perspective directions of professional training of future foreign languages teachers improvement: the formation of skills of independent foreign language training on the basis of application of elements of interactive technologies, development and implementation of dual diploma programs, the wide use of IT in the process of professional training, improvement of the quality control system of professional

training of future foreign languages teachers, enhanced practical orientation of the educational process, introduction of prospective foreign experience.

The main results of the research can be used in the process of professional training of future foreign languages teachers to work in conditions of variability of educational systems in higher pedagogical educational institutions, self-education activities of students of foreign languages departments, for the development of normative and variative pedagogical courses.

Key words: professional training, future teachers of foreign languages, students, higher educational institutions, development, organizational and methodical principles, theoretical and practical aspects of professional training of future foreign languages teachers' development.

Підписано до друку 28.12.2017. Формат 60x90 1/16. Папір офсет. Гарнітура
Times New Roman. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. №526/2

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету
м. Рівне, вул. Ст. Бандери, 12, тел. (0362) 26-48-83